

УДК 811.161.2'373.612.2:811.162.1'373.21

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2026.356407>Людмила Станіславова* **МЕТАФОРИЧНИЙ КОД ЛАНДШАФТУ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ:
ВІД АНІМІСТИЧНОГО ЗЛИТТЯ ДО РАЦІОНАЛЬНОЇ ДИСТАНЦІЇ**

У статті досліджено специфіку концептуалізації та мовної номінації ландшафту в українській та польській лінгвокультурах. Спираючись на тезу Людвіга Вітгенштайна про межі мови як межі світу, авторка аналізує мову не як дзеркало реальності, а як динамічну «сітку», що структурує навколишнє середовище у зрозумілі когнітивні категорії. Основна увага приділена розбіжностям у виборі панівних кодів: українському біоморфному анімізму та польському раціональному техноморфізму.

У статті доведено, що попри генетичну спорідненість мов, вони демонструють фундаментально різні вектори концептуалізації простору. Яскравим прикладом є опозиція «хребет» (український соматичний код) проти «*łańcuch*» (польський механістичний код), що відображає розрив між органіцистським і структурним типами мислення. Українська мовна система послідовно використовує біоморфні метафори, сприймаючи природу як «плоть». Натомість польська картина світу, сформована під впливом європейського Просвітництва, тяжіє до архітектурного та геометричного кодів, де ландшафт постає як впорядкована «конструкція» або об'єкт спостереження.

Авторка докладно розглядає культурно-історичні чинники, що вплинули на ці розбіжності: тривалий зв'язок українців із землею та вплив Романтизму проти латинського субстрату й раціоналізму XVIII–XIX ст. у Польщі. Окремий акцент зроблено на перекладознавчому аспекті. Обґрунтовано необхідність «когнітивної медіації», за якої перекладач має не просто замінювати лексеми, а адаптувати цілу модель світосприйняття, щоб уникнути втрати етнокультурних смислів. Дослідження соматичних та архітектурно-механістичних домінант дає змогу виробити алгоритм збереження ідіоегнічної самобутності тексту в процесі міжкультурної комунікації.

Ключові слова: когнітивна метафора, мовна картина світу, ландшафтна номінація, соматичний код, техноморфний код, органіцизм, раціоналізм, контрастивна лінгвістика.

Stanislavova Liudmyla. Metaphorical code of landscape in Ukrainian and Polish languages: from animistic merger to rational distance.

The article explores the specifics of the conceptualization and linguistic nomination of landscape in Ukrainian and Polish linguistic cultures. Based on Ludwig Wittgenstein's thesis about the boundaries of language as the boundaries of the world, the author analyzes language not as a mirror of reality, but as a dynamic «grid» that structures the environment into understandable cognitive categories. The main attention is paid to the differences in the choice of dominant codes: Ukrainian biomorphic animism and Polish rational technomorphism. The article proves that despite the genetic kinship of languages, they demonstrate fundamentally different vectors of conceptualization of space. A vivid example is the opposition «spine» (Ukrainian somatic code) against «*łańcuch*» (Polish mechanistic code), which reflects the gap between organicist and structural types of thinking. The Ukrainian language system consistently uses biomorphic metaphors, perceiving nature as «flesh». Instead, the Polish picture of the world, formed under the influence of the European Enlightenment, gravitates towards architectural and geometric codes, where the landscape appears as an ordered «construction» or an object of observation.

The author examines in detail the cultural and historical factors that influenced these differences: the long-term connection of Ukrainians with the land and the influence of Romanticism against the Latin substratum and rationalism of the 18th – 19th centuries. in Poland. A separate emphasis is placed on the translation aspect. The need for «cognitive mediation» is substantiated, in which the translator should not simply replace lexemes, but adapt an entire model of world perception in order to avoid the loss of ethnocultural meanings. The study of somatic and architectural-mechanistic dominants allows us to develop an algorithm for preserving the idioethnic identity of the text in the process of intercultural communication.

Keywords: cognitive metaphor, linguistic picture of the world, landscape nomination, somatic code, technomorphic code, organicism, rationalism, contrastive linguistics.

Постановка проблеми. У сучасній гуманітаристиці ландшафт перестали сприймати лише як об'єкт географічного чи фізичного виміру, перетворивши його на складний соціокультурний текст, що потребує лінгвокогнітивного дешифрування. Проблема полягає в тому, що представники різних етносів, споглядаючи один і той самий рельєф, структурують його за допомогою принципово відмінних метафоричних кодів. Як зазначав Л. Вітгенштайн, межі мови визначають межі світу, а отже, специфіка номінації ландшафтних об'єктів безпосередньо відображає глибинні психологічні та світоглядні установки народу (Вітгенштайн, 1995, 5.6).

Для української та польської лінгвокультур, попри їхню генетичну близькість, характерні різні вектори концептуалізації простору. Центральна проблема дослідження полягає у виявленні когнітивного розриву між українським «органіцизмом» (де природа сприймається як жива істота, наділена тілесністю) та польським «раціоналізмом» (де ландшафт постає як упорядкована конструкція

* Людмила Станіславова, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської філології, Хмельницький національний університет (Хмельницький, Україна); e-mail: stanislavova@khmnu.edu.ua.

чи архітектурний об'єкт). Ігнорування цих розбіжностей призводить не лише до теоретичних непорозумінь у порівняльній лінгвістиці, а й до значних викривлень у практиці художнього перекладу.

Сьогодні постає гостра потреба в переході від простого опису лексичних відповідників до аналізу динамічних моделей, що описують шлях від анімістичного злиття людини з природою до формування раціональної дистанції. Відсутність системного зіставлення соматичних і техноморфних метафор у назвах ландшафту обох мов створює лакуни в розумінні національних концептосфер. Отже, необхідність розроблення концепції «когнітивної медіації» для подолання цих розбіжностей і збереження ідіоетнічної самобутності текстів зумовлює актуальність і наукову значущість задекларованої теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємозв'язку мови, мислення та культури перебуває у центрі уваги сучасної лінгвістичної парадигми, де особливий інтерес дослідників викликає концепт як складник концептуальної картини світу та базовий елемент концептосфери конкретного етносу. Питаннями когнітивного структурування реальності, теорією метафори та лінгвокультурології займалася плеяда відомих західних і вітчизняних науковців: Дж. Лакофф, А. Вежбицька, Т. Радзівська, О. Селіванова, В. Жайворонок, В. Кононенко, Т. Космеда, Н. Слухай, О. Тараненко, В. Іващенко, А. Лисиченко та інші.

Теоретичне підґрунтя для розуміння меж мови як меж світу заклали праці Л. Вітгенштайна, а методологія реконструкції мовних стереотипів та культурних кодів знайшла своє відображення в дослідженнях представників Люблінської етнолінгвістичної школи, зокрема Є. Бартмінського (Bartmiński, 2009). Питання соматичної метафоризації, специфіки фразеологічних одиниць та особливостей національних мовних картин світу в контрастивному аспекті висвітлювали українські дослідники: Т. Недашківська і Т. Полежаєва (Недашківська & Полежаєва, 2025), Т. Черненко (Черненко, 2019), О. Міненко, Н. Єремєєва та О. Крічкер (Міненко, Єремєєва & Крічкер, 2022), О. Пальчевська і К. Чернопис (Palchevska & Chornopys, 2025), О. Корпало і Д. Микан (Korpało & Misan, 2024), К. Бортун (Бортун, 2024), В. Сосновський (Sosnowski, 2021).

Незважаючи на значну увагу до концептів у межах різних наукових шкіл, питання осмислення ландшафтного коду як динамічної системи, що варіюється від анімістичного злиття до раціональної дистанції, залишається недостатньо дослідженим у порівняльному українсько-польському аспекті. Зокрема, потребує глибшого аналізу перехід від біоморфного органіцизму до техноморфного раціоналізму в географічній номінації. У зв'язку з цим, виявлення глибинних когнітивних механізмів концептуалізації простору та розробка стратегій їх перекладацької адаптації (когнітивної медіації) є особливо актуальними для новітньої гуманітаристики.

Виклад основного матеріалу. Теоретичним підґрунтям аналізу ландшафтних кодів є синтез філософської концепції «мовних ігор» Л. Вітгенштайна та методологічного інструментарію Люблінської етнолінгвістичної школи. Якщо, за Л. Вітгенштайном, кожна культура діє в межах власних мовних правил, то в українській «мовній грі» ландшафт постає суб'єктом і партнером. Це зумовлює вибір соматичного коду (напр., *хребет*), що маркує інтимну дистанцію між людиною та простором. Натомість польська лінгвокультура, сформована під впливом раціоналізму, пропонує гру, де природа є об'єктом спостереження, що диктує вживання архітектурних або геометричних метафор. Реконструкція цих кодів за методикою Є. Бартмінського дає змогу виявити специфіку когнітивної дефініції об'єктів. Якщо для української мовної свідомості «*гори*» профільовані через антропоморфну сутність (жива опора), то польське профілювання акцентує на структурності та протяжності (*łańcuch, pasmo*). Важливою є зміна точки зору (позиції суб'єкта): українська позиція є внутрішньою (анімістичною), де людина перебуває всередині ландшафту; польська позиція – зовнішньою (аналітичною), де людина дистанціюється від ландшафту як спостерігач. Отже, перехід від соматизації до техноморфізму є не просто зміною лексем, а радикальною зміною світоглядної дистанції – від інтимного співіснування до раціонального впорядкування.

Представимо систематизований корпус основних ландшафтних номінацій.

I. Соматичний код (домінує в українській мові). Тут ландшафт описано як анатомію живого створіння. *Опорно-рухова система (скелет)*: Укр.: *Гірський хребет* (центральна вісь тіла), *підніжжя* (ноги), *коліно річки* (суглоб), *плече схилу*. Пол.: (Обмежено) *Stopa góry* (підшва), *grzbiet* (спина/хребет – вживається, але часто поступається структурним назвам). *Органи дихання та мовлення*: Укр.: *Гирло річки* (від давньослов'янського «горло», «рот»), *горловина* (вужкий прохід), *дихання землі* (випаровування). Пол.: *Ujście* (від «u-jść» – вихід, рух; соматизм замінено на функціональний код). *Органи зору та волосся*: Укр.: *Око прірви/озера, пасмо гір* (від «пасмо волосся»), *голова гори*. Пол.: *Oczko wodne* (маленьке озеро – соматизм зберігається лише в мікроландшафті).

II. Техноморфний та архітектурний коди (домінують у польській мові). Тут ландшафт описано як рукотворний об'єкт, виріб або споруда. *Механістичні метафори (зчеплення)*: Пол.: *Łańcuch górski* (ланцюг – окремі ланки, з'єднані в систему), *ogniwo* (ланка гірського ланцюга). Укр.: (Переважно в науковій термінології як запозичення) *Гірський ланцюг*. *Архітектурні метафори (будова)*: Пол.: *Ściana skalna* (стіна), *wieża* (вежа – про піки), *filar* (колона/стовп), *strop* (стеля/склепіння печери), *brama* (брама – про гірські проходи, напр. *Brama Morawska*). Укр.: *Скеляста стіна* (вживається, але рідше, ніж «круча» чи «бескид»). *Геометрично-текстильні метафори (зонування)*: Пол.: *Pasmo* (смуга/зона – сприймається як лінія на карті), *obszar* (площа), *strefa*. Укр.: *Смуга, зона* (сприймаються як технічні терміни, а не природні назви).

Систематизація корпусу підтверджує, що українська мова затримує погляд на внутрішній, життєвий сутності ландшафту (природа як тіло), тоді як польська мова акцентує на зовнішній формі, структурі та функціональності (природа як об'єкт або архітектурний простір).

Представимо порівняльно-типологічний аналіз концептів «гора» та «річка» в українській та польській лексико-семантичних системах. Це описативний аналіз мовних одиниць, що позначають елементи ландшафту, з метою виявлення панівних метафоричних моделей – соматичної (біологічної) та техноморфної (механічної).

Опозиція «гірський хребет» – «łańcuch górski». Основним терміном для позначення лінійно витягнутої групи гір в українській мові є «*хребет*», тоді як у польській – «*łańcuch*». За українською моделлю, лексема «*хребет*» апелює до анатомії хребетних істот (основа скелета). У сполученні з географічними об'єктами вона створює образ вертикальної опори, що тримає «плоть» землі. У семантичному полі спостерігаємо системність соматизації через супутні лексеми: «*підніжжя*» (ноги), «*вершина*» (голова), «*плече*» (схил/відріг). За польською моделлю, термін «*łańcuch*» (ланцюг) визначає об'єкт через спосіб механічного з'єднання окремих елементів. У семантичному полі ключовою одиницею є «*ogniwo*» (ланка). Гори концептуалізовані не як цілісне тіло, а як сукупність зчеплених фрагментів.

Концепт «водний шлях»: анатомічне «гирло» / функціональне «ujście». Порівняльний аналіз термінів на позначення місця впадіння річки демонструє розбіжність між анатомічним і просторовим підходами. Українське «*гирло*» етимологічно походить від праслов'янського *gyrdlo* (горло). У мовній свідомості річка наділена «пашею» або «ротом». Це підтверджене використанням дієслів активної дії: річка «*впадає*», «*б'є*», «*несе води*». Польське «*ujście*» утворене від префікса *u-* та кореня *-jść* (іти, виходити). Семантика терміна фіксує просторовий результат руху потоку – точку виходу води за межі русла. Соматичний елемент тут повністю відсутній, термін є описативним і функціональним.

Аналіз засобів позначення менших гірських масивів – «*пасмо*» та «*pasmo*» виявляє, попри спільне походження, різні відтінки концептуалізації. В українській мові метафора «*пасмо*» походить від текстильної сфери (*пасмо волосся, вовни, льону*). Вона наділяє ландшафт ознаками м'якості, піддатливості та природної фактури. У польському найменуванні «*pasmo*» / «*pas*» зв'язок із текстилем збережено, але в науковому дискурсі домінує значення «*смуги*» (*strefa, pas*). Це перетворює гори на лінійну зону, акцентуючи на розмежуванні та кордоні, а не на органічній текстурі.

Для підтвердження системності біологічного підходу в українській мові та зовнішньо-описового в польській доцільно порівняти назви вузьких частин об'єктів. В українській мові назва «*горловина*» (наприклад, *горловина каньйону, затоки чи печери*) акцентує на тому, що цей простір щось пропускає крізь себе. Це активна, фізіологічна зона: через неї «*протікає*», «*входить*», «*дихає*». Українське «*гирло*» (споріднене з «горлом») – це місце, де річка «*випльовує*» воду. Це точка максимального соматичного напруження. У польській мові «*szujka*» (наприклад, *szujka łądu – перешийок, або szujka jeziora*) – це передусім візуальне звуження. Поляк дивиться на ландшафт як на силует. Якщо він бачить вузьку частину, він сприймає її як «*лінію вигину*», а не як «канал для ковтання». Польське «*przesmyk*» (перешийок) або «*cieśnina*» (протока) – це назви, що фіксують геометричну стисненість простору, а не його «анатомічну функцію».

Отже, лінгвістичний аналіз показує, що українська мовна система послідовно обирає соматизми, пов'язані з внутрішніми органами та життєдіяльністю, тоді як польська термінологія надає перевагу зовнішнім структурним зв'язкам та функціонально-просторовим характеристикам.

Проаналізуємо причини, що зумовили вибір різних метафоричних стратегій у ландшафтній номінації – органіцизму в українській лінгвокультурі та раціоналізму в польській.

Українська модель сприйняття світу сформуована в умовах глибокого зв'язку із землею, що породило стратегію органіцизму – бачення цілого як живого організму. В українській традиції Земля – це макроантропос. Усна народна творчість зберігає архаїчні уявлення про ізоморфність (подібність) тіла людини та тіла світу. У народних легендах про сотворення людини (антропогонічні міфи) Бог

ліпить людину «із семи частин», де земля стає тілом, каміння – кістками, а коріння дерев – жилами. Цей зв'язок працює й у зворотному напрямку: гори сприймаються як виходи «скелета» землі на поверхню. Звідси стійкість метафори «гірський хребет» – це вісь, на якій тримається земна плоть. Карпатські легенди (наприклад, про Скелі Довбуша чи закам'янілих велетнів) інтерпретують ландшафт як застигли органи або м'язи героїв, що знову повертає нас до біологічної моделі сприйняття. Також вода у фольклорі часто називається «кров'ю землі». Замовляння на зупинку крові часто будуються на паралелізмі: «Як вода у річці стоїть, так і кров у рабі Божім стань». Це пояснює соматизм «гурло» (горло): річка не просто тече, вона «п'є» і «годує» землю, будучи частиною її фізіології. У народних піснях та казках ліс часто порівнюється з чубом або косами землі («розпустила земля коси-трави»). Це підсилює стратегію органіцизму: ландшафт має волосяний покрив, він може бути «голим» (скелі) або «косматим» (праліси).

Водночас і класична українська література не просто використовує метафори, вона транслює мовну «сітку», де природа має психологічну глибину (агентність). М. Коцюбинський у повісті «Тині забутих предків» описує гори як активного учасника драми. Автор використовує соматизми для опису динаміки ландшафту: «Гори піднімали свої хребти до неба, наче хотіли глянути в вічі самому Богу». Тут хребет – це не статична географічна лінія, а орган руху. Природа у М. Коцюбинського має нервову систему: «Гори дихали синім туманом», «ліс сумував», Черемош «піниться від гніву». Це і є «погляд зсередини»: людина відчуває втому гір чи гнів річки як власні стани. У Лесі Українки у «Лісовій пісні» образ Мавки є апофеозом органіцизму. Вона є «душею» лісу, чие тіло нерозривно пов'язане з деревами («Не руш! Не ріж! Не убивай! ... Мені здається, що се я стою...»). Смерть дерева сприймається як фізичне каліцтво Мавки, що ілюструє повне злиття біологічного та ландшафтного. Соматизація природи досягає абсолюту. У Тараса Шевченка також соматизація стихій. Шевченків Дніпро – це істота з голосом і характером: «Реве та стогне Дніпр широкий». «Реве» та «стогне» – це акти, що потребують горла (гурла). Річка в Т. Шевченка має «серце», яке «б'ється» об береги. Це підтверджує тезу про те, що українець бачить у ландшафті не об'єкт (ресурс), а живого партнера. Загалом в українській мові усталені вирази, які можливі тільки в анімістичній системі: «на грудях гір» (схили концептуалізовано як місце материнського захисту); «жива вода» (сприйняття водних артерій як кровоносної системи, що несе життя); «око озера» (озерця в горах людина сприймає як органи зору самої землі).

Оскільки польська мовна картина світу зазнала потужного впливу західноєвропейського раціоналізму XVIII–XIX століть, у ній сформована стратегія техноморфізму. Польський фольклор (особливо пізніший, сформований під впливом католицизму та західної логіки) частіше розглядає природу як результат Божественного задуму – досконалий, але завершений «виріб». У польських народних легендах природа постає як упорядкований простір. Зокрема, у легендах про створення світу часто фігурує мотив Бога як «Великого будівничого» або «Господаря» (в українському фольклорі земля «народжується»). Метафоричний образ ланцюга (*łańcuch*) засвідчено в обрядовості (наприклад, обв'язування ланцюгом стола на Святвечір), що символізує міцність, єдність родини та непорушність кордонів. Перенесення цієї метафори на гори (*łańcuch górski*) підкреслює ідею непорушності та структурної міцності, а не біологічного життя.

І польська література, особливо доби романтизму та позитивізму, демонструє позицію зовнішнього спостерігача, який захоплюється об'єктом, але не зливається з ним. Хоч А. Міцкевич – романтик, його описи природи часто мають архітектурний або дистанційований характер. У циклі «Sonety krymskie» (сонет «Ajuda») поет стоїть на вершині й оглядає світ як величну панораму. Природа для нього – це «театр» або «храм»:

(...) *Podobnie z twoim sercem, o poeto młody! Namiętność często groźne podnosi niepogody; Lecz gdy podniesiesz lutnię, ona w pieśń się zmienia*

I porywa wierzchołki twojego uniesienia, I wylewa je w pieśni, które w świat popłyną, I uplotą ci wieniec, co nie da ci zginąć.

У поемі «Pan Tadeusz» А. Міцкевич структурує природу, наділяючи її соціальною ієрархією та шляхетськими чеснотами.

«*Dęby carowie lasu, dęby wiekowe, Co niegdyś stały cienie na pogańskie głowe; Tam brzoza, wdowa biała, co nad mężem płacze, I wierzba, co jak matka nad grobem się skacze; A dalej sosny stoją, jak wojska w ordynku, Czekając na komendę do bitwy lub spoczynku*» (Кsięga IV, Дипломатика і лову). Отже, А. Міцкевич описує ліс як організовану спільноту, де кожне дерево має свій статус. Зауважимо порівняння з військом і шляхетським двором.

Навіть у самому центрі дикої пуші, куди не ступала нога людини, А. Міцкевич «бачить» закони та владу. Це апогей раціоналізації ландшафту: «*W środku lasu, w najgęstszy, w najdzikszy ustroniu, Gdzie*

się zwierż żaden nie śmie zbliżyć na ugonie, Tam jest stolica zwierząt, królestwo i rada; Tam starość i powaga w pokoju zasiada, (...) Tam dąb stary, co liczy wieki na swej korze, Jest jak król sprawiedliwy w zielonym dworze».

К. Пшерва-Тетмаєр, як представник «Молодої Польщі», бачив у горах не живу плоть, а кришталеву, холодну вічність. Його описи часто нагадують опис собору чи величного пам'ятника. У творах про Татри (напр., «Na skalnym Podhalu») гори постають як метафізична структура, як щось позалюдське, застигле в часі. Опис скель через терміни *turnie* (гострі вершини) та *granie* (гострі гребені) створює відчуття геометричної досконалості: «*Skaly stały nad nami, jakoby zamarzłe olbrzymy, nieczule na słońce i na wiatr. Grań ostra, jak krawędź miecza, cięła niebo niebieskie, a turnie wzbijały się w górę, jak wieże kościołów, co je nie ręka ludzka, ale gniew boży postawił*». Це об'єкт поклоніння («sacrum»), але він залишається холодним і відділеним від людини «дистанцією поваги».

У позитивіста Б. Пруса у романі «*Lalka*» через роздуми Вокульського природа часто постає як сфера законів фізики та логіки. Це і є відображенням тієї самої «наукової парадигми»: ландшафт – це складне рівняння, яке людина має розв'язати.

Польські автори часто використовують слова, що підкреслюють дистанцію та форму. До прикладу, *oblicze natury* – на відміну від українського «*лику землі*», польське *oblicze* частіше вживається у значенні «вигляд» або «аспект». Це зовнішня сторона об'єкта, яку ми споглядаємо. Ще приклад: *ujście* (*wuxid*) – в описах річок (наприклад, Вісли у Г. Сенкевича) акцент зроблений на тому, куди річка несе свою потужність, на її територіальному значенні як водного шляху. Це функціональний підхід: річка – це артерія сполучення, а не «горло» землі: «*Wisła nie płynęła tu leniwie, ale parla całą potęgą swych wód ku północy, niosąc na grzbiecie statki i tratwy, jakby czuła, że jest tą główną drogą, która bije w serce Rzeczypospolitej i uchodzi do morza, łącząc polskie zboże z resztą świata*». Отже, річку концептуалізовано не через те, як вона «п'є» воду (українське *гурло-горло*), а через те, куди вона її «виносить». Акцент на результаті руху – це типово раціональний підхід. Г. Сенкевич дивиться на річку з висоти державного інтересу. Якщо в українському фольклорі, у літературних текстах Дніпро – це «батько», з яким можна розмовляти, то в Г. Сенкевича Вісла – це сила, що «б'є в серце Речі Посполитої». Це метафора не біологічна, а політично-органічна (держава як тіло, де річка – магістраль).

Отже, в українській і в польській мовах існує фундаментальна різниця в інтимізації простору. Українська модель прагне зняти бар'єр між суб'єктом і об'єктом. Людина «проживає» ландшафт власним тілом. Польська модель фіксує межі та зв'язки. Людина аналізує ландшафт розумом. Це має суттєвий вплив на процес перекладу текстів із ландшафтними найменуваннями.

Представники сучасної лінгвокультурології зазначають, що «поєднання знань мови і культури забезпечує результативне та успішне спілкування, є основою ефективною міжкультурної комунікації» (Чередник & Болотникова, 2024, с. 143), зокрема й результати аналізу особливостей метафоризації у процесі ландшафтних найменувань надзвичайно важливі для перекладацької практики. Розуміння того, що за семантично близькими термінами стоять різні концептуальні моделі (органіцизм / раціоналізм), дає змогу уникнути «буквалізмів», які руйнують національний колорит тексту. Наведемо основні аспекти, важливі для перекладацької практики.

Вибір адекватної метафоричної стратегії. Перекладач не просто замінює слово словом, він має обирати «кут зору». При перекладі польського *łańcuch górski* перекладач часто автоматично обирає «гірський ланцюг». Проте, якщо контекст художній або поетичний, доречніше вжити «*гірський хребет*». Це «оживить» ландшафт для українського читача, повернувши йому звичну соматичну енергію. Українське «*гурло*» не варто перекладати як *gardło rzeki* (це звучатиме як дивна метафора). Стандартне *ujście* є необхідним для дотримання польської раціональної норми.

Передача «дистанції» автора. Перекладач має відчути і передати суб'єктивну позицію автора щодо природи. Коли в українському тексті природа діє як людина (гори «дихають», земля «сміється»), перекладач на польську має бути обережним. Прямий переклад може здатися польському читачеві занадто експресивним або «наївним». Можливо, доведеться використовувати більш описові, архітектурні конструкції, щоб зберегти польську «дистанцію поваги». Описи К. Пшерви-Тетмаєра чи А. Міцкевича, де гори – це «вежі» чи «ланцюги», при перекладі на українську можна «теплити» соматизмами, щоби вони не виглядали для нашого читача занадто холодними та відстороненими.

Робота з безеквівалентною термінологією. Знання про «грані» (*granie*) та «вершини-ланки» (*ogniwa*) дає змогу перекладачеві точніше добирати українські відповідники: *turnie* – це не просто «скелі», це «непрístupні шпилі»; *pasmo* – залежно від контексту, це може бути як м'яке «пасмо», так і суворе «гірське пасмо», що підкреслює лінійність.

Компенсація культурних кодів. Якщо польський автор використовує техноморфну метафору для створення образу «впорядкованого світу» (як у Г. Сенкевича), перекладач повинен зберегти цю

«функціональність» у перекладі, не перетворюючи Віслу-артерію на Віслу-матір. Важливо зберегти авторський раціоналізм, навіть якщо українська мова «підказує» більш емоційний варіант. Отже, перекладач має бути «культурним медіатором». Основне завдання – не просто перекласти слово *lańsich* як «ланцюг», а зрозуміти, чи хоче автор показати структуру (тоді залишаємо «ланцюг»), чи він описує живий ландшафт (тоді міняємо на «хребет»).

Висновки. У результаті проведеного дослідження було підтверджено існування системних розбіжностей у «мовних сітках» української та польської мов. Українська лінгвокультура демонструє ісцеральну (внутрішню) модель соматизації, де людина відчуває себе частиною макроорганізму природи. Польська модель є структурно-функціональною, де природа – зовнішній об'єкт, ієрархічно впорядкований людським розумом.

Виявлено, що ці стратегії зумовлені історично: український контекст зберіг народно-фольклорну основу та інтимізацію простору, тоді як польський контекст був трансформований інтелектуальною традицією Просвітництва, латинським субстратом і шляхетською «дистанцією поваги» до світу як до величного, але відокремленого «Іншого».

Для практики перекладу встановлено, що ігнорування цих метафоричних стратегій призводить до культурної деформації тексту. Перекладач має бути «культурним медіатором», який заміщує когнітивні моделі, регулює дистанцію, зберігає функціональність.

Перспективи дослідження полягають у вивченні метафоричної соматизації в аспекті розширення на інші сфери (назви небесних тіл, погодних явищ, архітектурних елементів), що дасть змогу створити цілісну типологію українсько-польських міжкультурних опозицій.

ЛІТЕРАТУРА

- Бортун, К. О. (2024). Семантико-культурологічні особливості української соматичної фразеології. *Закарпатські філологічні студії*, (37), 14–17. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.37.2>
- Вітгенштайн, Л. (1995). *Логіко-філософський трактат* (Є. Кононенко, Пер.). Основи.
- Міненко, О. В., Єремєєва, Н. Ф., & Крічкер, О. Ю. (2022). Специфіка соматичних фразеологізмів сучасної української мови. *Нова філологія*, 2022. (86), С. 117–124. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-86-17>
- Недашківська, Т. Є., & Полежаєва, Т. В. (2025). Порівняльний аналіз українських і польських фразеологізмів: міжкультурні особливості перекладу. *Вісник науки та освіти*, 11 (41), 921–931. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-921-931](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-921-931)
- Чередник, Л., & Болотникова, А. (2024). Лінгвокультурологічні аспекти міжкультурної комунікації. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 76/3, 142–147. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-3-24>
- Черненко, Т. (2019). Соматична метафора в географічній термінології Житомирщини. *Вісник Львівського університету, Серія філологічна*, 71/II, 164–173. <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10325>
- Bartmiński, J. (2009). *Językowe obrazy świata : między obiektywizacją a interpretacją*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2009. 368 s. ISBN 978-83-227-2834-3.
- Korpało, O., & Mycan, D. (2024). Fragment frazeologii porównawczej (na przykładzie jf z komponentem wątroba). *Przegląd filologiczny. Wiadomości Naukowe Towarzystwa imienia Szewczenki. Słowo*, 1 (71), 229–245. <https://doi.org/10.30965/9783657788880>
- Palchevska, O. S., & Chornopys, K. I. (2025). Vernacular metaphors as somatic cultural code. *Львівський філологічний часопис*, (17), 82–86. <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2025-17.11>
- Sosnowski, W. P. (2021). *Studium konfrontatywne frazeologii bułgarskiej, polskiej i ukraińskiej*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12528/1936>

REFERENCES

- Bartmiński, J. (2009). *Językowe obrazy świata : między obiektywizacją a interpretacją* [Linguistic representations of the world: between objectification and interpretation]. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. (in Polish)
- Bortun, K. O. (2024). Semantyko-kulturolohichni osoblyvosti ukrainykoj somatychnoi frazeolohii [Semantic and cultural features of Ukrainian somatic phraseology]. *Zakarpatski filolohichni studii*, (37), 14–17. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.37.2> (in Ukrainian)
- Cherednyk, L., & Bolotnykova, A. (2024). Linhvokulturolohichni aspekty mizhkulturnoi komunikatsii [Linguistic and cultural aspects of intercultural communication between Ukrainians and Crimeans]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 76/3, 142–147. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-3-24> (in Ukrainian)
- Chernenko, T. (2019). Somatychna metafora v heohrafichnii terminolohii Zhytomyrshchyny [Somatic metaphor in geographical terminology of Zhytomyr region]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria filolohichna*, 71/II, 164–173. <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10325> (in Ukrainian)
- Korpało, O., & Mycan, D. (2024). Fragment frazeologii porównawczej (na przykładzie jf z komponentem wątroba) [A fragment of comparative phraseology: The example of phraseological units with the component wątroba]. *Przegląd filologiczny. Wiadomości Naukowe Towarzystwa imienia Szewczenki. Słowo*, 1(71), 229–245. <https://doi.org/10.30965/9783657788880> (in Polish)
- Minenko, O. V., Yermieieva, N. F., & Krichker, O. Yu. (2022). Spetsyfika somatychnykh frazeolohizmiv suchasnoi ukrainskoj movy [Specificity of somatic phraseological units in modern Ukrainian language]. *Nova filolohiia*, (86), 117–124. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-86-17> (in Ukrainian)
- Nedashkivska, T. Ye., & Polezhaieva, T. V. (2025). Porivnialnyi analiz ukrainskykh i polskykh frazeolohizmiv: mizhkulturni osoblyvosti perekladu [Comparative analysis of Ukrainian and Polish phraseological units: intercultural aspects of translation]. *Visnyk nauky ta osvity*, 11 (41), 921–931. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-921-931](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-921-931) (in Ukrainian)

Palchevska, O. S., & Chornopys, K. I. (2025). Vernacular metaphors as somatic cultural code. *Lvivskyi filolohichnyi chasopys*, (17), 82–86. <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2025-17.11> (in English)

Sosnowski, W. P. (2021). *Studium konfrontatywne frazeologii bułgarskiej, polskiej i ukraińskiej* [A confrontative study of Bulgarian, Polish, and Ukrainian phraseology]. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk. <https://hdl.handle.net/20.500.12528/1936> (in Polish)

Vithenshtain, L. (1995). *Lohiko-filosofskyi traktat* [A Logico-Philosophical Treaty] (Ye. Kononenko, Trans.). *Osnovy*. (in Ukrainian)

Дата надходження статті: 05.02.2026 року

Дата прийняття статті: 02.03.2026 року

Опубліковано: 01.04.2026 року